

СИНТАКСИЧКАТА АНАЛИЗА НА СЛОЖЕНАТА РЕЧЕНИЦА ВО НОВИНАРСКИОТ ПОТСТИЛ НА СТАНДАРДНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Виолета Јанушева

Педагошки факултет – Битола, Македонија

Key words: compound sentence, syntactic analysis

Summary: The compound sentences that contain three or more predicative entities, i.e. part-sentences (independent or dependent) and are a part of the journalistic sub-style in the Macedonian standard language are a real challenge regarding their syntactic analysis for the Macedonian language researches. Therefore, the aim of the paper is to present that the syntactic analysis of these sentences shows many dilemmas and that regarding the Minova-Gjurkova's Syntax cannot be fully valid. In the same time, the paper shows that in the syntactic analysis of these sentences the reconstruction and the nominalization have a very important role.

Клучни зборови: сложена реченица, синтаксичка анализа

Резиме: Сложените реченици составени од три и повеќе предикативни јадра, односно дел-реченици (зависни и независни) што најчесто се среќаваат во новинарскиот потстил на македонскиот стандарден јазик, за секој проучувач на македонскиот јазик претставуваат вистински предизвик од гледна точка на нивната синтаксичка анализа. Оттука, целта на трудот е да се покаже дека при нивната синтаксичка анализа се јавуваат мноштво дилеми и дека таа, од гледна точка на „Синтаксата...“ на Минова-Ѓуркова, не може да се спроведе докрај. Истовремено, во трудот, се покажува дека во синтаксичката анализа на овие реченици, реконструкцијата и номинализацијата имаат многу важна улога.

1. Вовед. Сложената реченица е синтаксичка единица со најмалку две предикативни јадра. Нејзината синтаксичка анализа започнува токму од прирокот, кој е конститутивен член на реченицата, па, оттука, бројот на прироци го определува и бројот на дел-реченици од кои се состои сложена реченица. Со помош на сврзниците и сврзувачките средства, се определува односот меѓу дел-речениците (координација или субординација), а, потоа, повторно, според видот на

сврзникот или сврзувачкото средство се определува и типот на сложената реченица. Најголемиот број примери за сложени реченици, наведени во постојните учебници по македонски јазик за основно, средно и високо образование, се сложени реченици, со две предикативни јадра, што лесно се анализираат од гледна точка на утврдување на односот на дел-речениците (координација или субординација), како и од гледна точка на утврдување на типот на сложената реченица.

Меѓутоа, сложените реченици што се среќаваат во новинарскиот потстил на македонскиот јазик се најчесто составени од три и повеќе предикативни јадра, односно во нив постојат повеќе различни зависни и (или) независни дел-реченици, меѓу кои може да се воспостави однос на координација или на субординација, но не може да се определи типот на целата сложена реченица, па не е јасно како треба да се постапува при нивната синтаксичка анализа, особено ако се има предвид дека во постојната литература воопшто не постои анализа на примери од ваков тип.

Оттука, целта на трудот е да се покаже дека синтаксичката анализа на сложените реченици, што се среќаваат во новинарскиот потстил на македонскиот стандарден јазик (со три и повеќе предикативни јадра), од гледна точка на „Синтаксата...“ на Ѓуркова, не може да се спроведе докрај и да се укаже на одредени дилеми при нивната синтаксичка анализа. Исто така, во трудот, се покажува дека во синтаксичката анализа на овие реченици, реконструкцијата и номинализацијата имаат важна улога.

2. Методологија на истражувањето. За да се реализира целта на трудот, земени се предвид неколку сложени реченици (со поголем број предикативни јадра), ексцерпирани од електронските изданија на дневните весници: „Утрински весник“, „Вест“ и „Пулс“. Речениците се делат на дел-реченици според бројот на предикативни јадра, а потоа се врши нивна синтаксичка анализа. Во анализата се поаѓа од „Синтаксата...“ на Минова-Ѓуркова (2003), односно од односот на координација и субординација меѓу дел-речениците, во рамките на сложената реченица, и од типовите сложени реченици, во рамките на тој однос. Истражувањето има квалитативна парадигма (анализа на содржина) и дескриптивен дизајн. Од методите за анализа и за извлекување на научни заклучоци, се користат анализа и синтеза. Примерокот го сочинуваат сложени реченици, ексцерпирани од дневни весници. Анализата покажува дека овие сложени реченици, составени од три и повеќе дел-реченици, од кои некои се зависни, а некои независни, излегуваат од шемата на сложените реченици со две

предикативни јадра кои му припаѓаат на одреден тип, што најчесто се среќаваат како илустративни примери во учебниците, а со тоа се отежнува нивната синтаксичка анализа, (може да се определи односот меѓу дел-речениците, но не може да се определи типот на целата сложена реченица, а се јавуваат и поголем број дилеми), затоа што не постојат информации за тоа, на кој начин треба да се анализираат овие реченици. Понатаму, се покажува дека од одделните дел-реченици во ваквиот тип сложена реченица, по пат на реконструкција, се добиваат повеќе потсложени реченици во рамките на целата сложена реченица, кои, од своја страна, им припаѓаат на различен тип реченици. Од анализата се согледува и дека поголемиот дел од дел-речениците во овие сложени реченици (не сите), по пат на номинализација, можат да се сведат на сложена реченица со две предикативни јадра чиј тип може лесно да се определи.

3. Резултати и дискусија. Во продолжение следува анализата на сложените реченици ексцерпирани од дневните весници, резултатите и дискусијата на добиените податоци.

А) Откако СРМ се преименува дома со РМ, а во ОН како БЈРМ, на периодот од НОБ и периодот од АСНОМ до распадот на СФРЈ поединци, групи и политички партии викаат „уа“ и плукаат по тој период. (С.,Ј., 2012). На прв поглед, во реченицата има три предикативни јадра. Но, ако се земе предвид дека прирокот *се преименува*, подметот *СРМ* како и сврзникот *откако* се испуштени во делот: *а во ОН како БРЈМ*, всушност, оваа сложена реченица има четири предикативни јадра, па, според тоа, има четири дел-реченици, а втората дел-реченица гласи: *а откако СРМ се преименува во ОН како БЈРМ*. Првата и втората дел-реченица, според видот, се зависни и, во нив, преку сврзникот *откако* се укажува на времето на вршење на глаголското дејство (дејството во главната следува по дејството на зависната). Треба да се истакне фактот дека првата и втората дел-реченица, во никој случај не можат да се наречат временски зависносложени реченици, што често се случува во наставната практика, па дури и во поставувањето на прашања, поврзани со синтаксичката анализа, во рамките на екстерното тестирање, зашто за да образуваат временска зависносложена реченица, тие мораат да се поврзат со независна, односно со главна (надредена) дел-реченица. Понатаму, меѓу првата и втората дел-реченица (и двете зависни) се појавуваат два сврзника: *а*, карактеристичен за независносложените спротивни реченици, и *откако*, карактеристичен за зависносложените временски реченици. Јасно е дека два различни сврзника (од кои едниот поврзува независносложени, а вториот зависносложени

реченици) не можат да се дозволат во иста сложена реченица, иако е познато дека дејствата кај некои сложени реченици од хипотаксата и паратаксата можат да се доближат. Во двете зависни дел-реченици се укажува на времето на вршење на дејството во главната реченица, па, ако се прифати дека во втората дел-реченица е испуштен сврзникот *откако*, тогаш, што претставува *a*? Очигледно е дека *a* не може да биде сврзник карактеристичен за спротивните независносложени реченици, зашто, во овој случај, *a*, покрај *откако*, поврзува две зависни дел-реченици, а во примерите од „Синтаксата...“ дадени се примери во кои *a* поврзува две независни дел-реченици. Од друга страна, во „Синтаксата...“, *a* не се наведува во сврзниците карактеристични за временските зависносложени реченици, но се укажува на тоа дека, во разговорниот стил, на местото на сврзникот *што*, кој поврзува дејства што се случуваат истовремено, може да се употреби и *a* (Минова-Ѓуркова, 2003: 272; Конески, 1987: 538). Оттука, иако не станува збор за дејства што се случуваат истовремено и иако станува збор за зависни дел-реченици, може да се претпостави дека *a*, во овој случај, сепак, може да се сфати како сврзник, па, оттука, меѓу првата и втората дел-реченица се јавуваат два сврзника карактеристични за временските зависносложени реченици, при што *a* може да се разбере како редувантно во однос на *откако*. Блиско до ова е и размислувањето дека *a* е сврзник со кој се сопоставуваат содржини во зависни дел-реченици кои се однесуваат на времето на вршење на глаголското дејство (иако не постојат лексички конкретизатори): *СРМ се преименува во РМ дома* и *СРМ се преименува во БЈРМ во ОН* (ист вршител). Размислувањето може да оди и во насока на тоа дека, иако станува збор за зависни дел-реченици, *a* поврзува две содржини, од кои втората воведува нешто ново (РМЈ, 1986: 2), но и во насока на тоа дека *a* е еден вид партикула со која се воведува содржина која директно се надоврзува на претходната, иако ваква употреба на *a* не е регистрирана (Минова-Ѓуркова, 2003: 83; Конески, 1987: 541–543, Толковен речник на македонскиот јазик, 2003: 1). Третата и четвртата дел-реченица се независни дел-реченици. Подметот во четвртата дел-реченица е испуштен (на тоа треба да се обрне внимание во наставната практика, а не да се вели дека го нема), но се подразбира дека станува збор за истиот подмет од третата дел-реченица. *И* е сврзник, карактеристичен за составните независносложени реченици. Според тоа, третата и четвртата дел-реченица претставуваат независни дел-реченици, сврзани со сврзникот *и* (однос на координација) што, всушност, укажува на тоа дека станува збор за составна независносложена

реченица, а во двете дел-реченици се јавува ист вршител на дејството. Како да се продолжи анализата? Во кој тип сложени реченици да се смести горенаведената сложена реченица? Очигледно е дека станува збор за однос на субординација (зашто има надреден и подреден член), а се знае дека за хипотаксата нужно е да постои еден надреден и најмалку еден подреден член (значи може да постојат повеќе подредени членови). Во овој случај, постојат две независни дел-реченици, значи два надредени члена кои се поврзуваат со сврзникот *и*, карактеристичен за составните независносложени реченици, како и две зависни дел-реченици, значи подредени членови, со кои се укажува на времето на вршење на глаголското дејство. Оттука, се наметнуваат следниве прашања: Дали, во овој случај, може да се размислува за посебен поттип составно-временски реченици (една составна независносложена и една, или две, зависни дел-реченици, во кои се укажува на времето на вршење на глаголското дејство)? Дали е нужна реконструкција со помош на која секоја поголема целина (сложена реченица), составена од поголем број зависни и независни дел-реченици, се сведува на т.н. потсложени реченици кои имаат две предикативни јадра и, според тоа, кај нив лесно се определува видот на односот меѓу содржините како и типот на сложената реченица? Имајќи ја предвид реконструкцијата, од горенаведената сложена реченица можат да се состават следниве потсложени реченици: *Откако СРМ се преименува дома со РМ, на периодот од НОБ и периодот од АСНОМ до распадот на СФРЈ поединци, групи и политички партии викаат „уа“*, при што се добива временска зависносложена реченица, но се губат информациите дадени во другите дел-реченици. Ако втората дел-реченица се спои со првата независна дел-реченица, исто така, се добива временска зависносложена реченица: *Откако СРМ се преименува во ОН како БЈРМ, на периодот од НОБ и периодот од АСНОМ до распадот на СФРЈ поединци, групи и политички партии викаат „уа“*, но, повторно, се губат информациите од останатите дел-реченици. Ако првата дел-реченица се спои со втората независна дел-реченица, повторно се добива временска зависносложена реченица: *Откако СРМ се преименува дома со РМ, на периодот од НОБ и периодот од АСНОМ до распадот на СФРЈ поединци, групи и политички партии плукаат по тој период*. Ако втората зависна дел-реченица се спои со втората независна дел-реченица, повторно се добива временска зависносложена реченица: *Откако СРМ се преименува во ОН како БЈРМ, на периодот од НОБ и периодот од АСНОМ до распадот на СФРЈ поединци, групи и политички партии плукаат по тој период*. Од наведените примери, очигледно е дека во

рамките на целата сложена реченица, од одделните дел-реченици можат да е состават неколку т.н. потсложени реченици кои имаат две предикативни јадра, па, според тоа, може да се определи односот меѓу нив како и нивниот вид. Но во секоја од составените потсложени реченици, се губат информациите од другите дел-реченици. Оттука, покрај горенаведените прашања, се наметнува и прашањето: Дали е потребно, доколку е можно, сложената реченица, која е составена од поголем број зависни и независни дел-реченици, по пат на номинализација, да се сведе на две дел-реченици, за да може да се определи односот меѓу нив како и видот на сложената реченица? Горенаведената сложена реченица, лесно може, по пат на номинализација, да се сведе на две дел-реченици: *По преименувањето на СРМ дома со РМ, а во ОН како БЈРМ, на периодот од НОБ и периодот од АСНОМ до распадот на СФРЈ поединци, групи и политички партии викаат „уа“ и плукаат по тој период*, при што се добива составна независносложена реченица, составена од две предикативни јадра, која, понатаму, лесно може да се анализира, односно да се расчлени на нејзините членови (функции), а притоа двете зависни дел-реченици кои го покажуваат времето на вршење на глаголското дејство, сега добиваат функција на прилошка определба за време, што е во согласност и со името на временските зависносложени реченици – прилошкоопределбени. Останува уште да се постави прашањето за прилошката определба за време. Имено, очигледно е дека станува збор за два периода, еден е периодот од НОБ, а друг периодот од АСНОМ до распадот на СФРЈ, па, оттука, се јавува и дилемата дали во оваа реченица постојат две прилошки определби за време, од кои секоја се однесува на посебен временски период, или, всушност, станува збор за една прилошка определба за време. Со оглед на тоа дека прилошката определба за време се добива на прашањето кога + прирокот во реченицата, поверојатно е дека станува збор за една прилошка определба за време.

Б) Електронски ќе се спроведуваат пријавите и одјавите за избран лекар, што ќе им овозможи на здравствените работници да го известат ФЗО дека се избрани за матичен лекар на некој граѓанин (Ек. Р., 2012). Според бројот на предикативни јадра, оваа реченица е составена од три дел-реченици и тоа: една независна, надредена, и две подредени, односно зависни дел-реченици. Значи, постојат еден надреден дел и два подредени дела, но во однос на подредените делови, случајот не е ист како реченицата **А**, каде што двата укажуваат на времето на вршење на дејството, туку во нив се јавуваат сврзници и сврзувачки средства кои упатуваат на појавата на релативизација, од

една страна, и на зависна дел-реченица, со која се разоткрива содржината на еден дел од главната дел-реченица, од друга страна. Значи, се јавува дел-реченица што се поврзува со појавата на релативизација и дел-реченица што се поврзува со сврзник кој е карактеристичен за декларативните зависносложени реченици. Дел-реченицата, која се врзува со сврзникот *дека*, не може, самата по себе, да биде декларативна (овој пропуст е чест во наставната практика), зашто за да биде декларативна, таа треба да биде придружена од главна дел-реченица. Очигледно е дека меѓу дел-речениците во оваа сложена реченица е присутен односот на субординација, ама, сепак, поради различниот тип на зависните дел-реченици, не може да се определи типот на сложена реченица во кој таа припаѓа. Оттука, може да се направи реконструкција, при што се добиваат следниве потсложени реченици со две предикативни јадра: со спојувањето на првата и втората дел-реченица се добива односно зависносложена реченица, односно појава на релативизација (релативно надоврзување), а релативниот сврзувачки збор е анафорската замена *што* (се однесува на содржината на целата главна дел-реченица): *Електронски ќе се спроведуваат пријавите и одјавите за избран лекар, што ќе им овозможи на здравствените работници да го известат ФЗО*. Во овој случај, се губи информацијата од третата дел-реченица. Спојувањето на првата и третата дел-реченица, во овој случај, не е можно, зашто се добива реченица без смисла. Оттука, како да се разбере третата дел-реченица? Јасно е дека втората и третата дел-реченица не можат да се спојат доколку не се направат модификации, во смисла на тоа, што *што* треба да се замени со номинализацијата на првата дел-реченица: *Електронското спроведување на пријавите и одјавите за избран лекар ќе им овозможи на здравствените работници да го известат ФЗО дека се избрани за матичен лекар на некој граѓанин*, па се добива декларативна зависносложена реченица.

В) *Сеул со години настојува да го зголеми дострелот на своите проектили, за да ја елиминира опасноста од Пјонгјанг, кој тврди дека развил ракети кои може да погодат цел во кој и да е дел од територијата на Јужна Кореја* (Admin., 2012). Преку определување на бројот на природите, се гледа дека во оваа сложена реченица се присутни пет дел-реченици и тоа: една независна дел-реченица, главна, надредена, и четири зависни дел-реченици. Јасно е дека станува збор за однос на субординација, дека не може да се определи типот на целата сложена реченица и дека е неопходно да се направи реконструкција со која се добиваат поголем број потсложени реченици со две предикативни јадра. Со спојувањето на првата и втората дел-

реченица се добива целна зависносложена реченица, дејството во зависната дел-реченица е причина за дејството во главната дел-реченица, дадена во вид на намера без да се инсистира на тоа дали е дејството исполнето или не: *Сеул со години настојува да го зголеми дострелот на своите проектили, за да ја елиминира опасноста од Пјонгјанг*. Првата дел-реченица не може да се спои со третата дел-реченица, зашто се добива реченица без смисла и зашто анализата на третата дел-реченица не може да се направи без да се земе предвид и втората дел-реченица. Првата дел-реченица не може да се спои со четвртата дел-реченица, зашто, повторно, се добива реченица без смисла. Првата дел-реченица може да се спои со петтата дел-реченица и притоа се добива односна зависносложена реченица, но се губат информациите дадени во другите дел-реченици, а, исто така, се добива и погрешна информација: *Сеул со години настојува да го зголеми дострелот на своите проектили, кои може да погодат цел во кој и да е дел од територијата на Јужна Кореја*, зашто станува збор за Пјонгјанг кој тврди дека развива ракети што можат да погодат која и да е цел во Јужна Кореја, а не дека ракетите на Сеул можат да погодат која и да е цел во Јужна Кореја. *Кои*, во овој случај, е релативна именска група со која се воведува реченична определба наспрема именската група *проектили* за која се дава дополнителен податок дека: *може да погодат цел во кој и да е дел од територијата на Јужна Кореја*, односно *кои може да погодат цел во кој и да е дел од територијата на Јужна Кореја* претставува придружна дел-реченица. Анализата на третата дел-реченица не може да се направи без да се земе предвид втората дел-реченица, зашто се тие меѓу себе содржински поврзани, односно *кој* од третата дел-реченица се однесува на *Пјонгјанг* од втората дел-реченица. Од друга страна, ако *кој* се замени со *Пјонгјанг*, се добива декларативна зависносложена реченица: *Пјонгјанг тврди дека развил ракети*, па, во целата сложена реченица, всушност, има две независни дел-реченици: *Сеул со години настојува да го зголеми дострелот на своите проектили* и *Пјонгјанг тврди*. Првата и втората дел-реченица можат да се претворат во реченица со едно предикативно јадро, која ќе ја претставува главната дел-реченица, за да може *кој* да претставува релативна именска група која ќе упатува на оној дел од главната дел-реченица на кој се однесува, во овој случај, на *Пјонгјанг*, односно целната зависносложена реченица може да се трансформира во реченица со едно предикативно јадро: *Повеќегодишното настојување на Сеул за зголемување на дострелот на своите проектили за да се елиминира опасноста од Пјонгјанг*, но, во тој случај, нејзиното поврзување со

третата, четвртата и петтата дел-реченица нема смисла. Анализата на четвртата дел-реченица, пак, не може да се направи без да се земе предвид третата дел-реченица, затоа што се тие меѓусебно поврзани. Имајќи ја предвид содржинската поврзаност и анализата на петтата дел-реченица не може да се направи без да се земе предвид четвртата дел-реченица. Како да се анализира оваа реченица? Во кој тип реченици спаѓа? Од целата сложена реченица можат да се направат две сложени реченици и тоа, првата: *Сеул со години настојува да го зголеми дострелот на своите проектили, за да ја елиминира опасноста од Пјонгјанг*, што претставува целна зависносложена реченица и *Пјонгјанг тврди дека развил ракети*, што претставува декларативна зависносложена реченица. Но, понатаму, се поставува прашањето за тоа како во нив да се вклучи петтата дел-реченица. Очигледно е дека таа содржински се однесува на декларативната зависносложена реченица и дека станува збор за придружна дел-реченица која може да биде анализирана како проста реченица со едно предикативно јадро: *Ракетите може да погодат цел во кој и да е дел од територијата на Јужна Кореја*. Уште треба да се напомене дека првата и втората дел-реченица како и третата и четвртата дел-реченица можат да се трансформираат во реченици со едно предикативно јадро, но со поврзувањето на двете дел-реченици, по трансформацијата се добива сложена реченица која нема смисла.

Г) *Доколку ситуацијата се смени, тогаш ќе мора да најдам алтернатива, бидејќи го сакам најдоброто за клубот* (/, 2014). Според бројот на предикативни јадра, сложена реченица има три дел-реченици, една надредена, односно главна, и две зависни дел-реченици, една зависна дел-реченица во која се укажува на условот кој претставува еден вид причина, односно условот е поставен, но не се знае дали ќе се исполни или не, и една дел-реченица во која се укажува на причината, односно таа претставува прилошка определба за причина во однос на главната дел-реченица. Јасно е дека односот меѓу дел-речениците во оваа реченица е однос на субординација, но не може да се определи типот на сложената реченица. По пат на реконструкција можат да се добијат следниве потсложени реченици: со спојувањето на првата и втората дел-реченица се добива условна зависносложена реченица, но се губи информацијата од третата дел-реченица: *Доколку ситуацијата се смени, тогаш ќе мора да најдам алтернатива*. Со спојувањето на главната дел-реченица со третата дел-реченица се добива причинска зависносложена реченица: *Тогаш ќе мора да најдам алтернатива, бидејќи го сакам најдоброто за клубот*, но се губи информацијата од првата дел-реченица. Во кој тип сложени

реченици ќе спаѓа оваа реченица? Јасно е дека не може да се определи нејзиниот тип. Со процесот на номинализација на третата дел-реченица, целата реченица може да се сведе на реченица со две предикативни јадра: *Сакајќи го најдоброто за клубот, морам да најдам алтернатива доколку ситуацијата не се смени*, што претставува условна зависносложена реченица. Номинализираниот дел, иако малку невообичаен, претставува прилошка определба за причина. Пологично е процесот на номинализација да се примени на првата дел-реченица, па се добива следнава сложена реченица: *Промената на ситуацијата мора да доведе до алтернатива бидејќи го сакам најдоброто за клубот*, што е причинска зависносложена реченица.

Д) *И покрај тоа што мечеви од европските натпреварувања ретко се играат среде недела, ова беше единствениот прифатлив термин за двете екипи, бидејќи во соседните викенди се закажани завршниците од националниот куп во двете земји* (Г. К., 2014). Оваа сложена реченица, според бројот на предикативни јадра, има три дел-реченици, едната дел-реченица е независна, односно главна наредена дел-реченица, а двете други се зависни дел-реченици, од кои едната го покажува неопходниот услов за вршење на дејството во главната дел-реченица и со тоа има допирни точки со условните зависносложени реченица, а другата зависна дел-реченица ја покажува причината за вршење на глаголското дејство во главната дел-реченица. Во целата реченица, постојат две различни зависни дел-реченици, па јасно е дека станува збор за однос на субординација, но не може да се определи типот на сложената реченица. По пат на реконструкција се добиваат следниве потсложени реченици: ако главната дел-реченица се спои со првата дел-реченица, се добива допусна зависносложена реченица, но се губат информациите дадени во втората дел-реченица: *И покрај тоа што мечеви од европските натпреварувања ретко се играат среде недела, ова беше единствениот прифатлив термин за двете екипи*, а со спојувањето на главната дел-реченица со третата дел-реченица, се добива причинска зависносложена реченица, но се губат информациите дадени во втората дел-реченица: *Ова беше единствениот прифатлив термин за двете екипи, бидејќи во соседните викенди се закажани завршниците од националниот куп во двете земји*. Во овој случај, не е можен процес на номинализација, според тоа, реченицата не може да се сведе на сложена реченица со две предикактивни јадра.

Г) *Не очекуваме да растат цените, бидејќи стандардот на македонските граѓани е низок, правиме сè да не ги зголемиме цените*

на нашите производи (М., С., 2012). Во оваа сложена реченица има три предикативни јадра, па, според тоа, и три дел-реченици: две независни, односно главни, надредени, и една зависна дел-реченица со која се укажува на причината за вршење на глаголското дејство во двете независни дел-реченици. По пат на реконструкција, од сложена реченица можат да се добијат следниве потсложени реченици: ако првата се спои со втората дел-реченица, се добива причинска зависносложена реченица: *Не очекуваме да растат цените, бидејќи стандардот на македонските граѓани е низок*, а ако втората дел-реченица се спои со третата дел-реченица, исто така, се добива причинска зависносложена реченица: *Бидејќи стандардот на македонските граѓани е низок, правиме сè да не ги зголемиме цените на нашите производи*. Првата и третата дел-реченица, односно независните дел-реченици се одделени со запирка, значи со нивното спојување се добива сложена асиндетонска реченица, а тоа ја отежнува анализата, зашто меѓу независните дел-реченици можат да се стават сврзници, или сврзувачки средства, карактеристични за независносложените и за зависносложените реченици, и да се добијат различни типови реченици. Оттука произлегува и дилемата за синтаксичката анализа, која, всушност, се однесува на синтаксичката анализа на сложената асиндетонска реченица воопшто, во однос на определувањето на односот меѓу дел-речениците што ја сочинуваат асиндетонската реченица како однос на координација и на субординација. Во принцип, нема пречка меѓу дел-речениците на асиндетонската реченица да се изрази еден однос (координација или субординација) и да се добијат различни типови сложени реченици, на пример, составна: *Не очекуваме да растат цените (и, па, та, не само што туку и) правиме сè да не ги зголемиме цените на нашите производи*; причинска: *Не очекуваме да растат цените (бидејќи, затоа што, зашто) правиме ...*; допусна: *Иако не очекуваме да растат цените, правиме ...*. Дилемата што се наметнува во овој случај е, дали меѓу дел-речениците во асиндетонската реченица треба да се определи однос на координација или на субординација, па потоа да се анализираат различните типови сложени реченици, или, пак, секоја асиндетонска реченица, според односот што ќе се констатира меѓу дел-речениците, треба да се вклучи во некој од веќе постојните типови сложени реченици, на пример, асиндетонска причинска зависносложена реченица.

Е) *Тешка и долготрајна епизода на голема невработеност е застрашувачка опција, бидејќи ја разјадува квалификуваната база на економијата, го поткопува човечкиот потенцијал, и го навредува*

човечкото достоинство (Ц., Х., 2012). Според бројот на предикативни јадра, во оваа сложена реченица постојат четири дел-реченици. Оваа сложена реченица може да има тројна интерпретација. Во еден случај, ако се прифати дека сврзникот *бидејќи* е испуштен во последните две дел-реченици, може да се каже дека *и* претставува партикула за присоединување, па, според тоа, постојат три зависни дел-реченици кои ја претставуваат причината поради која се врши дејството во главната дел-реченица (ова треба да се потенцира во наставната практика, зашто често се вели дека зависната дел-реченица е причинска зависносложена) и една главна дел-реченица. Односот на главната дел-реченица со секоја одделна зависна дел-реченица претставува однос причина – последица, па по пат на реконструкција се изделуваат три потсложени реченици: *Тешка и долготрајна епизода на голема невработеност е застрашувачка опција, бидејќи ја разјадува квалификуваната база на економијата; Тешка и долготрајна епизода на голема невработеност е застрашувачка опција, бидејќи го поткопува човечкиот потенцијал; Тешка и долготрајна епизода на голема невработеност е застрашувачка опција, бидејќи го навредува човечкото достоинство.* Оттука произлегува и дилемата во однос на тоа, дали, во овој случај, и покрај тоа што постојат една главна дел-реченица и три зависни дел-реченици (а не само една) кои се однесуваат на причината поради која се врши дејството во главната дел-реченица, целата сложена реченица може да се интерпретира како причинска зависносложена реченица (ако се прифати дека сврзникот *бидејќи* е испуштен во другите дел-реченици). Во друг случај, ако не се прифаќа дека сврзникот *бидејќи* е испуштен во последната дел-реченица, имајќи го предвид присуството на *и*, може да се каже дека постојат две зависни дел-реченици кои се однесуваат на причината на вршење на глаголското дејство и две независни дел-реченици (првата и четвртата дел-реченица). Во овој случај, по пат на реконструкција, со спојување на првата со втората дел-реченица, се добива причинска зависносложена реченица: *Тешка и долготрајна епизода на голема невработеност е застрашувачка опција, бидејќи ја разјадува квалификуваната база на економијата,* со спојување на првата со третата, исто така, причинска зависносложена реченица: *Тешка и долготрајна епизода на голема невработеност е застрашувачка опција, бидејќи го поткопува човечкиот потенцијал,* но со спојувањето на првата со четвртата дел-реченица се добива составна независносложена реченица: *Тешка и долготрајна епизода на голема невработеност е застрашувачка опција и го навредува човечкото достоинство.* Дали може да се размислува за одделен

поттип сложени составно-причински реченици? Или, повторно, треба да се земе предвид номинализацијата, па целата сложена реченица да се сведе на сложена реченица со две предикативни јадра, од кои ќе се добие причинска зависносложена реченица: *Тешка и долготрајна епизода на голема невработеност е застрашувачка опција, бидејќи ја разјудува квалификуваната база на економијата, поткопувајќи го човечкиот потенцијал и навредувајќи го човечкото достоинство.* Во трет случај, ако не се прифаќа дека сврзникот *бидејќи* е испуштен во третата-дел реченица, со спојувањето на првата и третата дел-реченица се добива сложена асиндетонска реченица: *Тешка и долготрајна епизода на голема невработеност е застрашувачка опција, го поткопува човечкиот потенцијал.* Во однос на оваа сложената асиндетонска реченица, остануваат истите дилеми како и за сложената реченица во точка Ѓ.

4. Заклучок. Во сложените реченици што се среќаваат во новинарскиот потстил, составени од три и повеќе дел-реченици (зависни и независни), може да се определи однос на координација и на субординација меѓу дел-речениците, но не може да се определи типот на овие реченици, што значи дека нивната синтаксичка анализа, од гледна точка на „Синтаксата...“ на Минова-Ѓуркова, не може да се спроведе докрај, зашто наведените реченици отстапуваат од шемата на сложена реченица со две предикативни јадра. Синтаксичката анализа на овие реченици покажува дека постојат голем број дилеми, во однос на толкувањето на функцијата на одделни реченични членови, во однос на анализата на одделни дел-реченици, како и во однос на потребата од дополнување на досегашната класификација на сложените реченици. Синтаксичката анализа на овие реченици, исто така, покажува дека постои потреба од примена на реконструкција и номинализација, кои, иако не во сите случаи, сепак помагаат во нивно сведување на сложени реченици со две предикативни јадра, чиј тип лесно се определува. Ова истражување претставува појдовна основа за натамошни истражувања во рамките на сложената реченица, со цел да се разјаснат дилемите и да се олесни нивната синтаксичка анализа.

Литература:

- Киселинов, Ј., Ѓорѓи. 1949. „Македонска синтакса“. Подготовка, осврт, белешка – Стојан Ристески. 2015. Струга: Ирис.
- Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2003. „Синтакса на македонскиот стандарден јазик,,. Скопје: Радинг.
- Митева, Димка. 1995/96. „Синтаксичка анализа на македонската

- реченица“. Скопје: Струм-Скоп.
- „Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања“. 1986.
Ред. Б. Конески. Скопје: Македонска книга и Графички завод „Г.
Делчев“.
- „Толковен речник на македонскиот јазик“. 2003. Т. 1. Ред. К. Конески.
Скопје: Институт за македонски јазик „К. Мисирков“.

Ексерцирани текстови:

- Спасески, Јордан. Коментари. 2012. Писма – Доста беше газење по нашето минато.
<http://www.utrinski.mk/?ItemID=B6653A0DAE363E4ABF29083831DAC31F>,
20.2.2016
- Ек. Р. Македонија. 2012. Електронската проверка ќе ги замени здравствените сини картони.
<http://www.utrinski.mk/?ItemID=6601436BDA6BAC4ABE09763BE1A797BB>,
20.2.2016
- Admin. Свет. 2012. САД и Јужна Кореја договорија јакнење на ракетното вооружување. <http://puls24.mk/svet/vesti/3208-sad-i-juzna-koreja-dogovorija-jaknenje-na-raketnoto-vooruzuvanje>, 20.2.2016
- /Спорт. 2014. Меси ќе заработува 416 666 евра неделно.
<http://www.vest.mk/default.asp?ItemID=95D640A981E5BD4CB876CA738BB764BD&arc=1>, 20.2.2016
- Г. К. Спорт. 2014. Термин се најде, проблем е превозот.
<http://www.vest.mk/?ItemID=A90BBE8C0074BA4FAA1261DC763CF8F2>,
20.2.2016
- Маџовска, Соња. Економија. 2012. Како се борат со кризата малите и средните фирми.
<http://www.utrinski.mk/?ItemID=67B33860328B0F47BF272B8B3D4BE4F0>,
20.2.2016
- Џејмс, Харолд. Коментари. 2012. Зошто победува Обама?
<http://www.utrinski.mk/?ItemID=3F8CD6A6AC6F1F478319DBCFE27AB9EB>,
20.2.2016